

Kustaa Vilkuna

Matkustelua kotimaassa

Karjalaisen Nousian matkareittiä vuodelta 1555 Kesälahdelta Kajaaniin

Kuuntelin kevätlukukaudella 1924 prof. *Kustavi Grotenfeltin* luentoja sekä vapaudenajan etä 1500-luvun historiasta. Erityisesti jälkimmäinen miellytti suuresti kuulijaa, koska siinä tutustuttiin myös ensikäden lähteisiin. Esitys oli hidasta ja kuivan jukertelevaa mutta lämminhenkistä ja totuudellista. Tutkistelimme mm. luennoitsijan itsensä 1894 julkaisemaa asiakirjakokoelmaa Jacob Teitts klagomålsregister emot adeln i Finland år 1555—1556 — Jaakko Teitin valitusluettelo Suomen aatelistoa vastaan v. 1555—1556.¹ Monen mielenkiintoisen seikan ohella kiintyi huomioni pysyvästi karjalaisen *Nousian* ”Lyhyeen selontekoon tiestä, jota karjalaiset noudattavat Käkisalimesta Ouluun Pohjois-pohjaan» (s. 154—160).² Reitti ja ilmoitetut pituusmitat tuntuivat nuoresta pohjalaisesta mielikuvituksellisilta. Mitähän olisi itse kulkea tuo matka!

Nelisenkymmentä vuotta myöhemmin (1963) tämä haave toteutuikin ihanteellisissa olosuhteissa, vaikka ehkä liian nopeaa vauhtia. Tosin matkaa ei enää voitu alkaa Käkisalimesta, vaan oli lähdettävä uuden rajan lä-

heisyydestä Kesälahdelta. Matkasta kiitän maisteri Eino S. Reppoa, joka oli jo kaksi vuotta aikaisemmin (14.—22. 8. 1961) vienyt minut retkelle pitkin karjalaisten venetietä Simpeleen vesistä Savonlinnan ja Varkauden kautta Pyhäjokisuuhun Pähkinäsaaren rauhan (1323) rajan tuntumassa (Apu n:o 38 ja 39/1961). Nyt alkava uusi matka oli edellisen, tieteellisesti tulokselliseksi osoittautuneen matkan jatkoa.

Käkisalimesta Pyhäjärvelle

Nousia alkaa selostuksensa Novgorodin Karjalan vanhasta hallintokeskuksesta Käkisalimesta (=muin. ven. Korela < Karela < *Karjela), josta (*Först ifrå Kexholmm up ått Nāvajervi tresk 4 miler*) he [karjalaiset matkaavat] ylös Nevajärveä [Laatokkaa] 4 peninkulmaa.

Kun vanha peninkulma oli 10 688 m, niin merimatka Laatokalla oli noin 43 km. Jotenkin tarkalleen sama matka on Käkisalmen alta Vuoksen suusta vanhastaan tunnetun karjalaisen merkkipaikan Sorolansaaren eteläkärkeen, josta kapea ja sy-

vä vesitie kääntyi Jaakkiman Lahdenpohjaan tai jatkui Miklinjoensuuhun ja sitä ylös. Paikannimissä *-pohja*, *-ranta* ja *-val-*

¹ Todistuskappaleita Suomen historiaan, julkaissut Suomen Historiallinen Seura. Hki 1894.

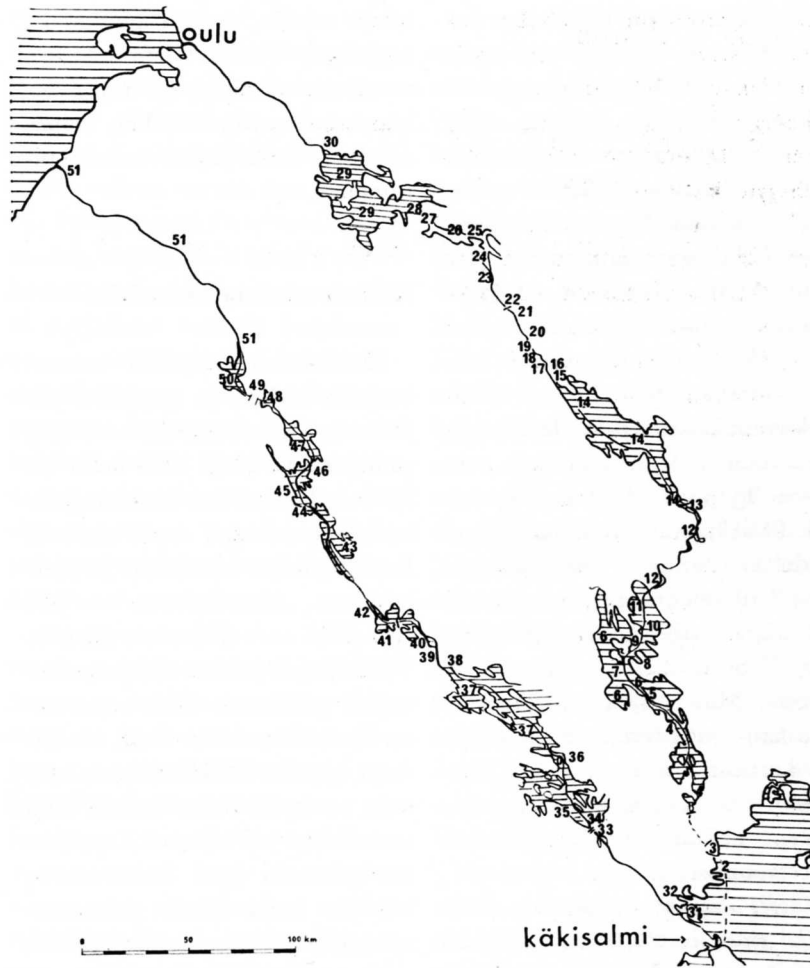
² Kuninkaan sihteeristöön kuuluva entinen Turun tuomiokirkon lamputien vouti Jacobus Laurentii Teitus (*Teitti*) ja ”Etelä-Suomen” vouti Simon Tuomaanpoika tapasivat syyskuun alkupuolella 1555 tuntemattomassa paikassa rajantakaisen Nousia-nimisen karjalaisen (Nousia rydz). Todennäköisesti hän oli kotoisin Kurkijoen—Sortavalan tienoilta eli sieltä, josta vesitie läpi karjalaisalueen Pohjanmaalle alkoi. Novgorodin verokirjassa v:lta 1500 mainitaan Nousian tai Nousiaisten (Nouzujevo) kylä Parikkalan Tyrjästä ja henkilönimi Nousia kolmesta Kurkijoen ja Sortavalan kylästä (Riekkala, Niukkala, Otsainen). Tien varressa Uukuniemen ja Kiteen rajalla on Nousiistenmäki ja ”Nousiisten” sukua elää edelleen näillä main. Niiden Käkisalmen läänin karjalaisten kauppiaiden joukossa, jotka 1550-luvulla kävivät Oulussa, mainitaan voudin tileissä mm. Nousia Riikoinpoika, joka siis voisi olla sama mies, jota Teitti haastatteli (*Toivo Kaukoranta* Vanhan Karjalan elämästä ja elintilasta 1500-luvulla. Itäkarjalaisen Nousian matkassa Novgorodista ja Nevajärveltä Pohjois-pohjan Auloon ja Luuvehmerelle. Karjalan Sivistysseuran julk. Uusi sarja X. Hki 1941. Ylipainos Viena-Aunuksen joulukuun numerosta 1940 ja tammikuun numerosta 1941, s. 11—12; *Kustavi Grotenfelt* Suomen kaupasta ja kaupungeista ensimmäisten Vaasa-kuninkaitten aikoina. Hki 1887, s. 66 alaviite).

kama tarkoittavat yleensä tiettyyn kulkureittiin liittyvää paikkaa, jossa matkanteon laatu muuttuu vesimatkasta maamatkaksi — tai päinvastoin.

Ther stige the up, och drage så landvägen utöfver een sandhåås — 12 wirster, är 2 ½ mil in til Pöhäjervi. Täällä he nousivat maihin ja kulkevat sitten 12 virstaa hiekkakangasta, (matka) on 2½ peninkulmaa Pyhäjärvelle.³

Kun virsta on 1,067 km, niin tätä hiekkakangastietä oli lähes 13 km. Lahdenpohjaan ulottuikin Salpausselältä ”pitkittäisharju, joka leveänä selänteenä suuntautuu Jaakkiman aseman lähetyville ja jonka lakea Uukuniemelle johtava tie pitkälti seuraillee”⁴, joka siis lienee ollut sama kuin mainittu kangastie tai paleen alkupäässä.

Kun tätä tietä on kuljettu noin 15—16 km, on tultu Parikanjärvelle, josta on vesitie samassa suunnassa Sikopohjan lahden kautta Lievejärvelle ja edelleen pientä jokea pitkin Ristrantaan, maitse sama matka on hiukan lyhyempi eli vajaat 2 km. Samaa tietä Lahdenpohjaan kulki pohjoiskarjalaisten maalaiskauppa vielä 1800-luvun keskivaiheilla ennen Saimaan kanavan valmistumista.⁵ Koko tämä väli oli Nousian mukaan 2½ peninkulmaa eli 26,72 km. Nykyiseltä kartalta mitattuna välimat-

Vesitiet Laatokalta Pohjanlahteen. 1—30 Nousian reitti Käkisalmes Ouluun: 1. Käkisalmi, 2. Sorolansaari, 3. Lahdenpohja, 4. Pyhäjärvi, 5. Pihos, 6. Orivesi, 7. Sampaanselkä, 8. Pyyselkä, 9. Jänisselkä, 10. Tikansalmi, 11. Pyhäselkä, 12. Pielisjoki, 13. Rukavesi eli Pien-Pielinen, 14. Pielinen, 15. Kuo-kastenkoski, 16. Karivirta eli Valtimojoki, 17. Karhunpäänjoki, -järvi, 18. Haapajärvi, 19. Matkusjoki, Nuolijoki, 20. Puukari, 21. Kokkojoki, 22. Maanselkä, 23. Rommakko- eli Rummakkojoki, 24. Kiantajärvi, 25. Tenetivirta, 26. Nuasjärvi, 27. Kajaaninjoki, 28. Vuohenki, 29. Oulujärvi, 30. Raapananniska.

31—51 vanhempi Pähkinäsaaren rauhan rajaa noudattava karjalaisten vesitie Laatokalta Pyhäjokisuuhun: 31. Kälpolansaari, 32. Kokko- eli Hütolajoki, 33. Lyytykkälampi, 34. Särkilähti, 35. Pihlajavesi (välissä Kokonselkä), 36. Sääminki, Savonlinna, 37. Haukivesi, 38. Kuvansijoki, 39. Osmajärvi, 40. Sorsavesi, 41. Paasvesi, 42. Suonne, Suonteenselkä, 43. Iisvesi, 44. Ravanki, 45. Nilakka, 46. Säviä, 47. Pielavesi, 48. Koivujärvi, 49. Maanselkä, 50. Pyhäjärvi, 51. Pyhäjoki.

³ Suomenkos Toivo Kaukorannan mainitusta tutkielmasta; s. 6—10.

⁴ Suomenmaa V, Viipurin lääni, s. 348.

⁵ P. Puhakka Pielisen varrelta. — Kansanvalistusseuran Kotiseutukuvaus 1—2. Hki 1908, s. 7.

